

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БЕЗ ВИНИ

Дроганчук В. – ст. 3 курсу, гр. ПРвн-31

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Світлак І.І

Вінницький навчально-науковий інститут економіки THEU

Багато питань теорії юридичної відповідальності взагалі та цивільно-правової зокрема є спірними, незважаючи на те, що їх дослідженню присвячені численні публікації. Але проблема справедливості застосування форм юридичної відповідальності не знайшла необхідного висвітлення на сторінках юридичної літератури. Разом з тим, при вирішенні питання про застосування певних мір юридичної відповідальності щодо конкретних суб'єктів має місце порушення принципу справедливості. Безпосередньо це стосується випадків так званої безвинної відповідальності у цивільному праві.

Відповідно до ч. 1 ст. 614 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом), а в ч.2 ст. 1166 ЦК України закріплюється, що особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Таким чином, відповідальність за чинним ЦК базується на принципі вини. Разом з тим, законом чи договором може бути встановлено інше, тобто допускається відповідальність і за відсутності вини [1].

Ще з радянських часів у спеціальній юридичній літературі домінує точка зору, згідно з якою під виною розуміють психічне ставлення особи до її протиправної поведінки та її результату. Однак деякі вчені намагаються перевести категорію вини з суб'єктивної (психічної) сфери до об'єктивної сфери. Зокрема М.І. Брагінський і В.В. Вігрянський вважають, що сучасна доктрина цивільного права за інерцією продовжує в основному залишатись на старих позиціях (радянських часі), смисл яких полягає в пошуку все нових пояснень необхідності використання в цивілістиці чужих їй кримінально-правових поглядів на вину як один із елементів складу правопорушення, який є «гіпотетичним психічним ставленням правопорушника до своїх дій та їх наслідків» [2].

Не погоджуючись з позицією М.І. Брагінського та В.В. Вігрянського, Д.А. Ліпінський, на наш погляд, цілком слушно зазначає, що до цивілістики привносились не кримінально-правові підходи до поняття вини, а вчення про свободу волі, про детерміністичну природу людської поведінки, про обумовленість вчинків людини її свідомістю, відмова від яких може призвести до відмови від категорій дієздатності, деліктоздатності тощо. Тобто від усього того, що так чи інакше пов'язано з психічним ставленням, оскільки останнє містить в собі свідомість і волю суб'єкта [3]. Стосовно ж твердження А.Л. Ткачука можна зазначити, що незважаючи на відмінності у правових режимах деліктної та договірної відповідальності, вони розглядаються все ж як види єдиної цивільно-правової відповідальності.

Якщо ж розглядати деліктну відповідальність як публічно-правову, то вона втрачає головну ознаку цивільно-правової відповідальності, яка полягає в тому що це відповідальність одного контрагента перед іншим, правопорушника перед кредитором.

Сучасні пропозиції щодо закріплення у цивільному праві принципу відповідальності без вини є відлунням так званої теорії заподіяння, яка дискутувалась у радянській літературі майже до кінця 30-х років ХХ ст. і відповідно до якої для покладання цивільно-правової відповідальності достатньо лише самого факту заподіяння шкоди, а вина не повинна враховуватися. Питання щодо відмови від принципу вини у цивільному праві можна визначити як проблему відповідальності без вини у широкому розумінні. Разом з тим, зазначену проблему можна розглядати і в вузькому розумінні, оскільки цивільне законодавство, встановлюючи загальний принцип відповідальності тільки за наявності вини, допускає і так звану безвинну відповідальність, хоча при цьому порушуються як принцип рівності суб'єктів, так і принцип справедливості.

М. Гартман зазначає, що серед власне цінностей доброчесності справедливості повинна бути названа не вищою, а скоріше нижчою доброчесністю. Це виражається у тому, що повинність буття в ній виражає не максимум, а явно лише мінімум моральної вимоги. Вимога справедливості щодо поведінки людини, насамперед, чисто негативна: не вчиняти неправого, не допускати зловживань, не порушувати чужої свободи, не заподіювати шкоди чужій особі та всьому, що їй належить. Справедливість є якби першою серед цінностей доброчесності [4].

Справедливість у юридичній відповідальності об'єктивно виражається в єдності двох сторін: 1) в установленні рівності всіх перед законом і судом; 2) в застосуванні виду та міри впливу пропорційно скоєному правопорушенню та ступеню суспільної небезпечності правопорушника (тобто індивідуалізації юридичної відповідальності).

Аргументи які наводять прибічники відповідальності без вини, вказуючи на необхідність її існування є: по-перше, вони стверджують, що цивільне законодавство не зможе обійтись без встановлення відповідальності без вини до тих пір, доки суспільство не покладе на себе обов'язок повного відшкодування випадкових збитків, по-друге, посилаються на те, що цивільно-правова відповідальність носить переважно компенсаційний характер і необхідно відшкодувати шкоду потерпілій стороні, по-третє, порівнюється невинуватість двох осіб: заподіювач шкоди невинний, але він все ж заподіювач і тому зобов'язаний відшкодувати шкоду (збитки) потерпілому (кредитору), який тим паче невинний.

Стосовно першого твердження слід зазначити, що суспільство вже давно і досить вдало

застосовує як інструмент відшкодування випадкових збитків інститут страхування, який базується на ідеї розподілу збитків, що виникли в сфері однієї особи, по можливості, серед найбільш широкого кола суб'єктів. Що ж стосується другого та третього аргументів, то вони викликають низку запитань. Насамперед, на підставі яких критеріїв можна визначити ступінь невинуватості однієї невинної особи стосовно іншої невинної особи? Якщо цивільно-правова відповідальність носить переважно компенсаційний характер, чому її репресивна функція так несправедливо діє стосовно невинної особи?

Хоча Д.В. Боброва, розглядаючи питання про відповідальність незалежно від вини за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, в цілому повторюючи аргументи, висловлені в свій час О.С. Іоффе, стверджує, що існування зазначеної відповідальності «в сучасних умовах науково-технічного прогресу, ускладнення всіх сторін життя суспільства - важливий правовий інструмент забезпечення соціальної справедливості. Вона зумовлена особливо шкідливими якостями джерел підвищеної небезпеки, оскільки останні в процесі експлуатації не піддаються безперервному і всеосяжному контролю з боку людини. Ніякі спеціальні знання, навички, досвід не дають можливості ні передбачити тих шкідливих наслідків, які настають у конкретній життєвій ситуації, ні запобігти їм. Крім того, відповідальність незалежно від вини стимулює володільців джерел підвищеної небезпеки вживати всіх можливих заходів щодо запобігання заподіяння шкоди, заохочує їх до участі у створенні нової, безпечнішої техніки» [5].

На наш погляд, відповідальність без вини суперечить принципу справедливості, і якщо закон передбачає обов'язок однієї особи відшкодувати випадково заподіяні збитки іншій особі, то це обов'язок на принципі ризику і є не відповідальністю, а її моделлю – квазі-відповідальністю.

Мета використання інституту юридичної відповідальності полягає у забезпеченні порядку в

суспільстві. Цивільно-правова відповідальність повинна забезпечити стабільність економічних відносин. Держава зацікавлена не в покаранні суб'єктів, а в такій поведінці особи, яка враховує інтереси суспільства та інших учасників економічного обороту. Поведінка людини є усвідомленим актом, тому досягти відповідної поведінки можна лише впливаючи на свідомість людини, встановлюючи певні рамки поведінки та забезпечуючи економічну та політичну стабільність у суспільстві.

Сама ідея правової норми містить у собі природній висновок: ті, кому вона адресована, у певному розумінні «зв'язані» нею чи підкоряються певному зобов'язанню. Сама ця ідея бути зв'язаним, зобов'язаним поступати (чи не поступати) певним чином є основою терміну «обов'язок», хоча обов'язки, покладені законом, необхідно відрізнити від обов'язків, властивих іншим нормативним системам, таким як мораль, релігія тощо. Залишається, однак, достатньо важливим соціологічним фактом те, що право та мораль використовують одну термінологію відносно повинності, зобов'язань та обов'язків. Значення вищевказаного, з точки зору правового обов'язку, полягає в тому, що громадянин повинен відчувати себе зобов'язаним дотримуватись правових норм не чисто формально, оскільки він знаходиться в сфері дії права, і не тільки тому що він боїться покарання у випадку порушення ним свого обов'язку, а в силу того, що сама правова норма є найважливішою складовою частиною суспільної моралі [6].

Підсумовуючи, слід зазначити, що проблема цивільно-правової відповідальності без вини потребує подальшого вивчення, зокрема необхідно дослідити зв'язок між відповідальністю без вини та індивідуалізацією цивільно-правової відповідальності, коло та механізм дії тих юридичних засобів, які можуть бути використані у разі відмови від принципу відповідальності за вину з виключенням.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Цивільне право України: у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін.; За ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. - К., 2011. - Т. 2. - 552 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / Ю.Б. Бек та ін.; ред. В.М. Коссака. - К. : Істина, 2004. - 976 с.
4. Панченко М.І. Цивільне право України: навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 583 с.
5. Цивільне право: підр. для студ. юр. вузів та факультетів. – К.: Вентурі., 1997. – 544 с.
6. Цивільне право України: навч. посібник для ВНЗ / за ред. Л.М. Силенко. - Ч. 1 - К.: Алерта, 2004. - 328 с.

УДК 347.1

ПРАВОЧИНИ І ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ВИНИКНЕННІ, ЗМІНІ ТА ПРИПИНЕННІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Дембіцький І. – ст. 3 курсу, гр. ПРвн-31

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Світлак І.І

Вінницький навчально-науковий інститут економіки THEU

Цивільно-правові норми самі по собі не породжують цивільних правовідносин. Виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин відбувається в силу різноманітних юридичних фактів,

тобто життєвих обставин, з настанням яких пов'язані певні правові наслідки. Такими життєвими обставинами можуть бути ті, що належать до сфери природи (природні - народження особи, досягнення